

др Миодраг Симић,
виши предавач Правног факултета у Београду

БЕОГРАДСКА ШТАМПА КРАЈЕМ XIX И ПОЧЕТКОМ XX ВЕКА

Београд, град на ставама Саве и Дунава спада међу најстарије европске градове. Налазећи се како на географској тако и политичкој граници Балканског полуострва био је на раскршћу верских сукоба двају највећих хришћанских центара — Рима и Цариграда. У IX веку победу у овом сукобу односи цариградска црква, у чему можемо и наћи чврсте везе Београда са балканским залеђем. У својој средњовековној историји он се налазио увек на граници суседних држава: Византије и Угарске, Србије и Угарске, Турске и Угарске. Његов положај одређивао је значај његовог војног утврђења на граници према снажнијем противнику(1). Његов утицај опада у XVI веку доласком под турску власт, када за дуже време остаје у позадини уклопљен у новим условима у политички систем Турског Царства. Повољност на војно-политичком плану Турске и стабилност ситуације у Подунављу средином XVI века, доводе до повољнијих услова привређивања, а самим тим и развоја Београда, који крајем XVII и почетком XVIII века, за време ратова између Аустрије и Турске, доживљава веома узбудљиве и тешке тренутке(2), а нови рат између Аустрије и Турске 1716—1718. године изменом територијално-политичког стања пружио је нове могућности даљег привредног развоја Београда.

Београд је после српско-турских ратова 1876—1878. године постао специфичан град, којем су његово место и улога у историји српског народа дали узетну важност, јер су се кроз историју Београда преламали догађаји из политичко-револуционарне борбе за националну слободу и друштвени прогрес и он постаје један од центара политичке и дипломатске активности где су се разрешавали многи проблеми балканског питања.

Почетком осамдесетих година XIX века у Србији, поједине политичке групе и струје које су представљале политичке интересе различитих слојева капиталистичког друштва у ситуацији политичке заострености и супротности, почињу да се организују као политичке странке са страначким апаратом, штампом и већ израђеним страначким програмима. Организоване политичке странке постају носиоци политичког живота у Србији тек 1881. године(3). То је година оснивања Радикалне странке, чији су пред-

(1) Јованка Калић-Мијушковић, *Београд у средњем веку*, Београд 1967, 316.

(2) *Историја Београда*, књ. 1, 465.

(3) Живан Митровић, *Српске политичке странке*, „Политика“, 1939, 5.

ставници први извршили страначко политичко организовање, као прве модерне србијанске странке са страначким програмом, статутом и месним организацијама, чију је програмску основу и организациону конструкцију створио Пера Тодоровић(4), сарадник Светозара Марковића у листу „Јавност“, листу за науке и политику, чији је први број — под уредништвом Светозара Марковића и уз финансијску помоћ Пера Тодоровића — изашао 8. новембра 1873. године у Крагујевцу(5). Као новинар, Пера Тодоровић у листу „Старо ослобођење“ који можемо сматрати наставком последњег Марковићевог листа „Ослобођење“, у којем Тодоровић такође сарађује, Пера Тодоровић уводи у српско новинарство нов стил, као израз потреба насталих у српском друштву средином седамдесетих година XIX века(6)

Појава политичких странака у Србији повезана је са процесом класне диференцијације и класних борби, када се брже почиње развијати капиталистичка привреда, што доводи до заоштравања политичких супротности у друштву. Новоформиране политичке странке у Србији главни акценат стављају на грађанске слободе и тежње ослобођења Срба од турске и аустријске власти уз тенденцију окупљања око једног листа и одређене јаке политичке личности која постаје идеолог странке.

Средиште српске штампе до седамдесетих година XIX века било је у Угарској, а прве српске новине „Србскија новини“ појавиле су се 3. марта 1791. године у Бечу, далеко од српског етничког центра, покренуте од подузетних и вештих Грка, браће Публија и Георгија Маркидеса Пуљо. Настојања младог српског књижевника Емануела Јанковића да 1790. године отвори штампарију у Новом Саду и ту, у српској средини, издаје једне новине, није наишла на разумевање највиших власти које су биле против тога да се штампарија за српске ћирилице књиге отвара изван Беча, далеко од надзора тамошње цензуре и евентуалних последица ако се нађе у средини српског народа(7).

Међутим, и поред неповољних политичких прилика тога доба, у Србији су се развијале националне слободе, а духовни и културни напредак осећао се из године у годину. Тако, почетком седамдесетих година XIX века Београд постаје центар српске штампе. У овом периоду београдска штампа имала је да се бори са изузетно јаком цензуром којој се жилаво одупире. Овај период развоја српске штампе карактерише настојање да се формирају листови са информативним садржајима. Такву тенденцију усвајају: лист за политику и право „Говорница“, покренут 1870. године; „Трговачки гласник“, који је 1871. године уређивао Чедомир П. Мариновић; лист за политику и узајамне односе Јужних Словена „Југословенска звезда“; лист за политику и народне интересе „Бранич“; лист за трговину, трговачку образованост, привреду и политику „Кореспонденција“, покренут 1874. године, међа назив у „Београдске новине“ које престају да излазе 1875. године и други листови.

Двадесетих година прошлог века извршен је значајан напредак у даљем развоју српске штампе. До тога периода у српској штампи били су присутни искључиво политички листови као органи појединих поли-

(4) Латинка Перовић, Пера Тодоровић, Београд, 1983, стр. 69.

(5) *Ibid*, стр. 21.

(6) *Ibid*, стр. 29.

(7) Василије Б. Крстић, *Историја српске штампе у Угарској 1791—1914*, Нови Сад 1980, стр. 15.

тичких странака. Политичке странке и њихова вођства новчано су помагали власнике листова, који су зарад „уводног чланка и полемике занемаривали вести из обичног свакодневног живота“ (8).

Привредни развој Србије с почетка XX века имао је видног утицаја на развој културног живота земље, што је погодновало и развоју новинарства. Од посебног значаја је чињеница, да новине нису више биле привилегија малог броја припадника политичких странака и уског круга интелектуалаца, већ постају потреба широких народних маса, које све више траже од новинара и новина, информативне садржаје.

Оснивање политичких странака у Србији даје штампи и новинарству нов замаха, уносећи у њих нове идеје, полемике и страначке свађе и препирке. Тако страначка штампа доприноси развоју новинарства као професије. У даљем развоју штампе велики значај добијају информативни дневници, који потискују страначке листове. Информативна штампа у нас почиње да се јавља преко „независних дневника“ означавајући превазиђеност подршке страначким страстима које су одбијале читаоце због стално присутних полемика и свађа.

Велику улогу и значај добијају вечерњи листови који своју информативност анимирају вестима из свакодневног живота. Подлистак вечерњих новина, најчешће попуњаван романима сензационалистичког карактера, плени пажњу бројне читалачке публике. У њему су присутне разне занимљивости и квалитетна репортажа, што доприноси даљем ангажовању и развоју штампе.

Почетком 1904. године у Београду почиње да излази лист „Политика“, заузимајући истакнуто место у грађанској штампи ондашње Србије. Тада је у Београду „излазило 16 политичких листова од којих су 13 били дневни; стручних — 19; књижевних — 6; сатирична — 3; црквена — 2; војна — 4; званична — 2. У унутрашњости Србије излазило је: у Нишу 4; у Крагујевцу и Шапцу по 3; у Јагодини, Пожареvcу, Градишту, Параћину, Буприји, Неготину, Свилајнцу и Алексинцу по 1. Укупно је у целој Србији излазило 90 листова од којих 72 само у Београду, осталих 18 у унутрашњости“ (9).

Углавном можемо рећи да је у Београду почетком двадесетог века излазило више новина и часописа и то:

Новине

а) свакодневне

1. Уставна Србија	7. Београдске новине
2. Српска Независност	8. Мали Журнал
3. Српска Застава	9. Народни Лист
4. Одјек	10. Мале Новине
5. Штампа	11. Двадесети век
6. Вечерње Новости	12. Дневни Лист

13. Трговачки Гласник

(8) Јован Скерлић, *Историјски преглед српске штампе 1791—1911*, стр. 69.

(9) Јован Скерлић, *op. cit.*, стр. 74—75.

б) повремене

1. Радничке Новине	11. Службени војни Лист
2. Занатлијски Савез	12. Гласник општин. писара
3. Типографски гласник	13. Матерински лист
4. Саобраћајни гласник	14. Домаћица
5. Полицијски Гласник	15. Дечији лист
6. Технички гласник	16. Париска Мода
7. Кривична Кроника	17. Српска Страна
8. Тежак	18. Македонија
9. Ловац	19. Глас неослобођеног Српства
10. Стрељачки гласник	20. Братство

21. Албанија
22. Београдске општинске новине
23. Српска Мисао
24. Гласник (лист за огласе)

в) књижевни

1. Дело	5. Српски Књижевни
Гласник
2. Коло	6. Узданица
3. Нова Искра	7. Покрет
4. Ратник	

г) шаљиви

1. Сатир	3. Госа
2. Сеља	4. Кукурер
	5. Брка(10)

Информативни листови који стичу своју популарност с почетка нашег века, на својим страницама доносе чланке сарадника у којима се указује на самовољу владајуће класе, па се налазе у улози арбитра и тумача народних жеља и захтева. Стога је посебно занимљиво пратити рад и програмску оријентацију најеминентнијих информативних гласила у Србији с краја XIX и почетка XX века.

Лист „Мали Журнал“ почео је излазити 1894. године као информативни лист без страначког обележја. Лист је покренуо Пера Тодоровић(11), сарадник Светозара Марковића на издавању листа „Јавност“, па је „важно много више него Пашић за Марковићевог наследника и за чувара његове доктрине“(12).

За даљу судбину листа „Мали Журнал“ заинтересовала су се браћа Савић, који у договору с Пером Тодоровићем постају нови власници.

(10) Бранко Перуничић, *Управа вароши Београда 1820—1912*, Београд 1970, стр. 1007.

(11) Лазар Ракић, *Радикална странка у Војводини*, Нови Сад 1975, стр. 184 (38). Пера Тодоровић, по изношењу Лазара Ракића, због своје активности око „Црвеног барјака“ бива осуђен на затвор од 4 године. Избегавајући затвор, прелази у Нови Сад где покреће социјалистички часопис „Стража“ у заједници са Лазаром Пачум и Боком Мијатовићем.

(12) Андрија Раденић, *Прогони политичких противника у режиму Александра Обреновића 1893—1903*, Београд 1973, стр. 24.

По својој политичкој оријентацији браћа Савић су радикали, па се лист убрзо прочуо као опозиционо радикалско-демократско антирежимско гласило. Стога су његови власници били изложени гоњењима када су противници радикала били на власти. За напредњаке, радикали су били рушиоци реда и поретка, социјалистички и комунистички бескућници. Поред радикалских листова исту судбину деле и радикалско-демократски листови, као што су: „Дневни Лист“, „Одбрана“, „Борба“ и други(13).

Представници Радикалне странке, уосталом као и представници других странака, поклањали су пуну пажњу покретању што већег броја листова. Поред „Малог Журнала“ радикали су издавали политички лист „Самоуправу“, идеолошко-политички „Одјек“ који касније постаје лист радикалско-самосталне левице, књижевни лист „Рад“ и шаљиви лист „Босу“. Тако можемо рећи да су радикали претекли и либерале и напредњаке не само својом страначком организацијом, већ и својим новинарством. За развој новинарства у Радикалној странци најзаслужнији је Пера Тодоровић. Тодоровић је придобијао присталице странке својим чланцима и уводницима који су чинили новину у новинарском излагању и аналитичности.

Лист „Самоуправа“ почео је да излази у Београду 1881. године, да би са прекидима који су били условљени избијањем тимочке буне излазио до 1915. године. Лист је кроз своју програмску оријентацију настојао да обезбеди вођство Радикалној странци и делио је њену судбину. Пера Тодоровић, који покреће лист „Самоуправа“, створио је као уредник новину у нашем новинарству. Уместо начелног чланка он уводи лични чланак. Путем чланака у листу више се не критикују идеје него људи. Тон се мења: од озбиљног и достојанственог, постаје жив и темпераментан, а речник свеж и импулсиван.

Лист српске Напредњачке странке „Видело“ покренут је 1880. године у Београду, као „политички, економски и књижевни лист.“ Први уредник и издавач био је А. Новаковић(14) а затим лист уређује књижевник Лазар Комарчић и други. Лист „Видело“ престаје са излажењем 1896. године, пошто се сама страначка организација напредњака расформирана доживљавајући судбину прогнаника када се налази у опозицији(15).

Близу погледима Либералне странке, а под утицајем виших православно-црквених кругова излази лист „Вечерње новости“ у Београду од 1. октобра 1893. године. У импресуму листа стоји упозорење да је то „дневни лист за свакога“. То је један од малобројних листова који је успео да без обуставе преживи владавину Александра Обреновића. Свакако да је то могао постићи само захваљујући чињеници да су чланови редакције и главни уредници били режимски настројени. Због режимске оријентације листа „учесници Мартовских демонстрација 1903. године у знак протеста, демолираће његове просторије“(16).

Мању пажњу читалачке публике која подржава информативну штампу, привлачи лист Либералне странке „Српска независност“, покренут у Београду 1881. године. Лист није имао озбиљнију уређивачку концепцију.

(13) Андрија Раденић, *ibid*, стр. 1.

(14) *Београд у деветнаестом веку*, Београд 1967, стр. 286.

(15) Живан Живановић, *Политичка историја Србије*, књ. II, стр. 151.

(16) Андрија Раденић, *Op. cit.*, стр. 26.

Најдуже су излазиле „Српске новине“, покренуте 1834. године у Крагујевцу. Од 1835. године излазе у Београду све до 1919. године. Биле су званични орган владе. Поред званичних саопштења, прописа и уредби доносиле су вести о најзначајнијим догађајима у земљи и свету. У садржајима „Српских новина“ била су заступљена књижевна дела и остварења домаћих стваралаца као и популарни прилози. Први уредник и власник био је Димитрије Давидовић. На уредничком месту њега замењује Димитрије Исаиловић. По уређивачкој концепцији и формату сличне су полуваничним новинама које су излазиле у суседној Аустријској Монархији. Лист доноси вести класификоване по земљама, а из земље сва званична и полуванична саопштења српске владе. Вести из иностранства лист преноси из појединих иностраних листова, претежно аустријских, међу којима најчешће из листа „Allgemeine Zeitung“ (17).

Уредник „Српских новина“ од 1844. године је Милош Поповић, рођени брат Буре Даничића. Уређивао је „Српске новине“ за све време владе кнеза Александра и београдску „Подунавку“, књижевни додатак тих новина (18). Он је касније покренуо лист „Видовдан“. Уредници „Српских новина“ били су Стојан Бошковић и Милан Б. Милићевић.

Као додатак „Српских новина“ од 1844. године излази на немачком језику „Der Serbe“ који се у земљи делио бесплатно, уз купљени примерак „Српских новина“. Овај додатак на немачком језику наплаћивао се само страним корисницима. Поменути додатак уређивао је Милош Поповић, један од најбољих познавалаца језика, са програмском оријентацијом подржавања иницијативе борбе српског народа у Аустријској Царевини „за слободу, право на аутономну националну територију и равноправност народа“ (19).

Радничка штампа у Србији јавља се средином XIX века и чини базу организовања савременог радничког покрета и ширих народних маса. Њена предност над буржоаском штампом огледала се у њеној програмској оријентацији. У чланцима се траже хуманији односи према људима, представницима радничке класе; избегава се сензационализам, а препоручује објективизам како би оваква штампа могла „под најтежим условима да утиче на јавно мњење“ (20). Финансирање радничке штампе заснивало се на добровољним прилозима њених чланова.

Повољнији услови за организовано деловање радничке класе у Србији настаје мајским превратом 1903. године, када је и основана Српска социјалдемократска странка. Новоформирана политичка странка развија широку активност у земљи за шта нарочите заслуге има социјалистичка штампа, која пропагира активност радничког покрета утицањем на јавно мњење у Србији.

У том погледу велику улогу одиграле су „Радничке новине“ које су „покренуте годину дана после забране „Социјал демократа“, 1. априла 1897. године“ (21), а излазиле су три пута недељно. Чланови првог уредништва „Радничких новина“ били су наши истакнути социјалисти Вас

17) Анарија Раденић, *Из историје Србије и Војводине 1834—1914*, Нови Сад — Београд 1973, стр. 15.

18) Павле Поповић, Млади Новаковић 1842—1873, у: *Споменица Ст. Новаковића*, Београд 1921, стр. 18.

19) Анарија Раденић, *op. cit.*, стр. 68—69.

20) Анарија Раденић, *Социјалистички листови и часописи у Србији 1871—1918*, књ. 1. 1871—1895, Београд 1971, стр. 7.

21) Срѓије Димитријевић, *Социјалистичке организације у Србији на крају XIX века*, Београд 1953, стр. 42.

Пелагић, Јован Скерлић, Живојин Балугић и други. Главни уредник „Радничких новина“ био је Јован Скерлић, а власник Милош Обрадовић, ковач. Уредништво листа налазило се у Београду у Бранковој улици број 1(22). Због његове напредне програмске оријентације власти су лист два пута забрањивале. Престао је да излази 1899. године, иако није формално забрањен. Престанак изласка листа „Радничке новине“ тумачимо новчаним неприликама редакције.

„Радничке новине“ су обновљене 1902. године. Од оснивања Српске социјалдемократске странке и Главног радничког савеза постале су њихов главни орган. Нови уредници „Радничких новина“ у периоду 1902—1915. године, када лист престаје да излази, били су Радован Драговић, Димитрије Туцовић, Триша Кацлеровић, Живко Топаловић и други(23). Путем писане речи започињу борбу за остварење права радничке класе у Србији и борбу против њене све снажније експлоатације. Због борбених чланака написаних поводом мартовских демонстрација у 1903. години биле су забрањене. Међутим, после мартовског преврата 1903. године и либералнијег става власти према средствима информисања, „Радничке новине“ поново су покренуте и излазе све до непријатељског надирања група суседне Монархије на тло Србије 1915. године.

С почетком нашег века у Београду почиње да излази један од најстаријих српских књижевних часописа „Српски књижевни гласник“ чија је појава дала велики допринос даљем развоју српске књижевности. Часопис је покренут 1901. године са програмском оријентацијом коју су спроводили и његови главни уредници, највећи српски књижевни посленици: Богдан Поповић, Павле Поповић, Јован Скерлић и други. Престаје да излази 1914. године. Обновљен је 1920. године под уредништвом Богдана Поповића и Слободана Јовановића.

*Dr. Miodrag Simić,
Senior Lecturer of the Faculty of Law in Belgrade*

BELGRADE PRESS AT THE END OF NINETEENTH AND AT THE BEGINNING OF THE TWENTIETH CENTURY

Summary

Regardless of the fact that the press in Belgrade, and in Serbia in general, at the end of the nineteenth and at the beginning of the twentieth century was not developed in comparison to contemporary public information means in the West, it has been still influential in Serbia at the time of limited political and other freedoms and of low level of culture. Particularly significant for developments in society was the emerging of the socialist press, and also of the one of the Radical Party, since that was one of the crucial elements in developing and creation of criticism and public consciousness in Serbia.

At the beginning of the twentieth century, thus, both Belgrade and Serbia, due to the rising influence of the West, began to develop in terms of culture much faster. All this influenced also further development of the press. Newspapers are not any more directed towards limited bodies of leadership in political parties, since they are beginning to be distributed into

(22) Сергије Димитријевић, Наведено дело, стр. 44.
(23) Лексикон новинарства, Београд 1979, стр. 257.

the wide basis of people, which, on their part, provide conditions for development of journalism. Thus, this branch of activity accepts new forms by way of developing informative journalism.

*Dr Miodrag Simić,
maître de cours à la Faculté de droit à Belgrade*

LA PRESSE DE BELGRADE A LA FIN DU XIX SIECLE ET DEBUT DU XX

Résumé

Sans égard au fait que la presse de Belgrade et de la Serbie de la fin du XIX siècle et début du XX était sous-développée, comparée aux moyens modernes d'information dans les pays de l'Ocident, en Serbie à l'époque des libertés limitées des citoyens et le niveau très bas de la culture, la presse avait tout de même une influence sociale extraordinairement importante. C'est surtout la parution de la presse socialiste de même que la radicale, qui avait une importance et influence décisive pour la formation de la pensée et de la conscience critique en tant que principaux éléments constitutifs dans la formation du public critique en Serbie.

Tout ceci nous montre qu'étant donné l'influence croissante de l'Ocident, Belgrade et la Serbie du début du XX siècle ont connu une progression culturelle accélérée. Tout ceci a une influence fondamentale sur le développement du journalisme. Les journaux ne s'adressent plus uniquement à un cercle restreint de la direction des partis politiques, ils pénètrent dans la base, dans les masses populaires, qui par leurs exigences conditionnent le développement du journalisme, qui adopte les nouvelles formes par voie de développement du journalisme informatif.